

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/3 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамрокулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон

Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети хузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Ҳайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами бериледи.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Шоев Иззатулло Хусенович*

СУДЕБНОЕ ДЕЛО В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ 7-15

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna

KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI (sopol idishlar va uy-joylar misolida) 16-21

*Музаффаржон Мансуров*СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ТУРИЗМ
РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ 22-32*Qodirova Ra'no Mamirjonovna*

O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX VA IJTIMOY FANLARNI O'QITILISHI (XX asrning 30-yillari) 33-38

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ*Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна*ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШДА
СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИНГ РОЛИ 49-45*Камчибеков Фарход Олимжонович*ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЖАҲОН
ТАЖРИБАСИ 46-53*Баратов Махсудали Назиралиевич*МИКРОМОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАСИ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИ
ҲАЛ ЭТИШДАГИ РОЛИ 54-61*Nosirov Ilkhom Abbosovich, Ermatov Ilmidin Toshmatovich*ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN 62-71*Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna, Nurboyev Jalaliddin Mamadievich*O'ZBEKISTON MAXSUS IQTISODIY ZONALARINING EKSPORT KO'RSATKICHIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR REGERESSION TAHLILI 72-78*Aliyev Maruf*

HOW TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM? 79-85

*Ачилов Уйғунжон Улуғбекович*ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ
ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ 86-92*Ashurov Maxammadjon Sotvoldievich*O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI INNOVATION MODELGA O'TISHINING AYRIM
YO'NALISHLARI 93-99*Абдуллаева Зулфия Иззатовна*МЕҲМОНХОНАЛАРНИ КЛАСТЕРЛАШ - МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИДА БОШҚАРУВНИНГ
САМАРАЛИ ШАКЛИ 100-106*Қурбонов Сирожиддин Қурбонович*МЕҲНАТ БОЗОРИДА ИШЧИ КУЧИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 107-113

Ismanov Ibroxim Nabiyevich

MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH
TEXNIKASI 114-126

Turobov Sherzod Alisherovich, Namozov Bekjon Bo'ron o'g'li

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH 127-133

Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li

O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA UNING
MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI 134-143

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Tojaliyev Abdunosim Abdulxakimovich

INNOVATSIYA VA IJTIMOYIY MADANIY RIVOJLANISH 144-154

Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI YOSHLAR IJTIMOYIY FAOLLIGINI OSHIRISH OMILI
SIFATIDA 155-162

Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich

ATROF MUHITGA INNOVATSION MUNOSOBATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY-
FALSAFIY ASOSLARI 163-168

Xalliyev Jasurbek Iskandarovich

OGAHY TARIXIY ASARLARIDA BILISH TUSHUNCHASI BILAN BOG'LIQ ERONIY QATLAMGA
OID MA'RIFIY-FALSAFIY ISTILOHLAR 169-173

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Raximjonova Dilshodaxon Abubakir qizi

AN'ANAVIY TERMINOLOGIYA MAKTABLARI 174-180

Осипова Агата Викторовна

СЛОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА УЗБЕКОЯЗЫЧНЫХ
УЧАЩИХСЯ 181-186

Ахмедова Азиза Комиловна

БАДИЙ ОБРАЗ ТАСНИФИ, ТИПОЛОГИЯСИ ВА БАДИЙ-ФУНКЦИОНАЛ
ХУСУСИЯТЛАРИ 187-191

Кучкарова Ҳафиза

НЕМИС АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ЖАНРНИНГ ЎРНИ 192-196

Комилова Муяссар Мавжудовна

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ВОЕННОГО
АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ ПРИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ 197-203

Mirodilova Nargiza Mirvaliyevna

THE SEMANTIC - STRUCTURAL PRIORITIES OF ICT TERMINOLOGY 204-207

*Shirin Dadabayeva*COMPARATIVE SUPERSYNTACTIC INTEGRITY IN THE UZBEK AND ENGLISH
LANGUAGES

208-213

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Turdiyev Bexruz Sobirovich*

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI

214-220

*Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли*МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

221-226

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Боборахматов Бобир Бўриевич*ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИШ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА КЎП ЙИЛЛИК ТИЗИМЛИ
БОШҚАРИШ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ

227-233

Uraimov Sanjar Ro'zmatovich

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY FAOLLIGINI BAHOLASH

234-238

*Shamuratov Jasur*O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARS JARAYONLARINI
TAKOMILLASHTIRISHDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUV

239-243

*Fedotova Kristina Anatolevna*THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCEDURE OF THE
ENGLISH LANGUAGE TEACHING

244-250

*Устоев Абдураззоқ Қурбонович*ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ

251-256

Ismoil Rustamov

CHOLG'U IJROCHILIGIDA DOIRA USULLARNING AHAMIYATI

257-263

*Erkaboyev Oybek Muhammadjonovich*X VA XI SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGINI CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK-2021 TESTLARI BILAN QIYOSIY BAHOLASH

264-268

*Usmanova Dilnoza Muratovna*THE ROLE OF PROJECT METHODS IN REVEALING CREATIVITY OF ENGLISH
TEACHER

269-275

*Atabayeva Mavjuda Rustamovna*O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA KLASTER METODI ORQALI TANQIDIY
FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

276-282

*Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi*TA'LIM KLASTERI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI

283-289

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINI MAKTABDA PSIXOLOGIK XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI LOYIHALASH UCHUN TAYYORLASH 290-296

Matchanova Nargiza To'lqinovna

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TALABALARNING IJTIMOY MOSLASHUV MUAMMOLARI 297-304

Erkaboyeva Feruz G'ayratovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN VA O'YINCHOQLARNING O'RNI 305-309

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIM MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida) 310-315

Сулайманова Дилдора Назаровна

КРЕАТИВ ТАФАККУР ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ПЕДАГОГИК МАНБАЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ 316-325

09.00.00 - СИЁСИЙ ФАНЛАР

Фаррух Эшмаматов Эшқобил ўғли

СИЁСИЙ МАФКУРА – ЖАМИЯТ РИВОЖИ ВА ШАХС ФАОЛИЯТИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ МУҲИМ ҲОЯЛАР ТИЗИМИ СИФАТИДА 326-334

12.00.00 – Юридик фанлар

Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли,
Тошкент давлат юридик университети
мустақил изланувчиси
Телефон: +998 (93) 503-60-00
E-mail: matchanovfahriddin@gmail.com

МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ

Аннотация: Мақолада муаллиф томонидан озодликдан маҳрум этиш тариқасидаги жиноий жазони ўтаётган маҳкумларни ахлоқан тузатиш воситаларини қўллаш бўйича Финляндия, Швейцария, Германия ва бошқа илғор хорижий давлатлар тажрибасига оид айрим жиҳатлар ёритилган. Жумладан мазкур мамлакатларда турмаларда маҳкумларнинг таълим олишига ва касб-хунар ўрганишига ҳам жиддий эътибор қаратилганлиги ёритилган.

Калит сўзлар: жазони ижро этиш, маҳкум, ижтимоий мослаштириш, тарбиявий таъсир, маҳкумлар таълими, ахлоқан қайта тарбияланиш, дифференциал ёндашув.

Матчанов Фахриддин Курамбой угли
независимый соискатель
Ташкентского государственного юридического университета

ОПЫТ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ СРЕДСТВ НРАВСТВЕННОГО ИСПРАВЛЕНИЯ ЗАКЛЮЧЕННЫХ

Аннотация. В статье автором рассматривается опыт Финляндии, Швейцарии, Германии и других передовых зарубежных стран по использованию средств нравственного исправления осужденных, отбывающих уголовное наказание в сфере лишения свободы. В частности, отмечается, что образованию и профессиональной подготовке осужденных в этих странах уделяется серьезное внимание

Ключевые слова: исполнение наказания, осужденный, социальная адаптация, воспитательное воздействие, воспитание осужденного, нравственное перевоспитание, дифференцированный подход.

Matchanov Fakhriddin Kurambov ugli
Independent researcher of
The Tashkent State University of Law

THE EXPERIENCE OF SOME FOREIGN COUNTRIES IN USING MEANS OF MORAL CORRECTION OF PRISONERS

Abstract. In the article, the author examines the experience of Finland, Switzerland, Germany and other advanced foreign countries on the use of means of moral correction of convicts serving criminal sentences in the field of deprivation of liberty. In particular, it is noted that serious attention is paid to the education and vocational training of convicts in these countries.

Keywords: execution of punishment, convicted person, social adaptation, educational impact, education of the convicted person, moral re-education, differentiated approach.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI3Y2023N30>

Кириш. Мустақиллик йилларида жазони ижро этиш тизимини эркинлаштиришга ва маҳкумни ахлоқан тузатиш воситаларини қўллашни кенгайтиришга доир чоратадбирлар мамлакатимиз раҳбарияти томонидан улкан социал ва ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга масала сифатида қаралмоқда. Бу эса, ўз навбатида, маҳкумни ахлоқан тузатишни такомиллаштириб бориш ва ушбу соҳада хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш, таҳлил қилиш, лозим бўлса, тажрибанинг ижобий томонларини бизнинг республикамизда ҳам қўллаш вазифасининг ҳал этилишини тақозо этади.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, кўплаб хорижий мамлакатларда озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўтаётган маҳкумларга таъсир этишнинг энг самарали, айна пайтда, истиқболли усул ва методларини ишлаб чиқиш ҳамда амалиётга жорий этиш масалалари турлича ҳал этилган. Жумладан, Финляндия, Швейцария, Германия Федератив Республикаси, Буюк Британия ва АҚШда жазони ижро этувчи муассаса ва органларнинг ҳар хил тизимларини шакллантириш, жазони ўташ даврида маҳкумлар билан муомала қилишнинг илмий асосланган методларини ишлаб чиқиш ва қўллаш, маҳкумларни тоифалаш ҳамда уларга нисбатан дифференциал тарзда ёндашув борасида бой амалий тажрибалар тўпланган.

Финляндияда турмалар тизими Адлия вазирлигига қарашли бўлиб, 2021 йилдаги ҳолат бўйича мамлакатда жами 23 турма (17 таси ёпиқ ва 6 таси очиқ шаклда) ва 36 та муассасада умумий сони 3 мингга яқин маҳкум сақланган[1]. Бундан ташқари Турку шаҳрида маҳкумлар учун руҳий касалликлар шифохонаси ва турма касалхонаси фаолият кўрсатади. Шунингдек, ҳар бир маҳкумнинг телевизор, магнитофон, китоб, ўқув қуроллари, компьютер ўйинларидан фойдаланишига рухсат этилади.

Маҳкумларнинг ўқиши расман Финляндия давлатининг ўрта ва умумтаълим тўғрисидаги умумий қонунчилигига асосан амалга оширилади. Бироқ мамлакат пенитенциар тизими раҳбарияти маҳкумлар учун махсус ўқув курсларини ташкил этиш ва ўзига хос ўқув дастурларини ишлаб чиқиш орқали таълимнинг янги шакл ва методларини изламоқдалар. Маҳкумлар таълими учун сарфланадиган молиявий харажатларнинг тахминан 50 фоизи маориф ва муниципалитет (шаҳар ва қишлоқларни ўзи идора қилувчи маъмурият) органлари томонидан, қолган қисми эса турма маъмурияти томонидан қопланади. Турмалар учун малакали ходимларни тайёрлаш вазифаси Финляндия Адлия вазирлигининг етакчи (айни вақтда ушбу соҳадаги ягона) таълим муассасаси ҳисобланувчи ва 1976 йилдан фаолият кўрсатаётган пенитенциар муассаса ходимлари Ўқув маркази зиммасига юклатилган. Марказнинг таянч курсларини ҳар йили ўртача 40–60 курсант тамомлайди ва таълим олувчиларнинг ўртача ёши 24–26 ёшни ёки ҳар учтадан биттасини аёллар ташкил этади.

Муҳокама. 2001 – 2021 йилларда Ўқув марказида ўқиш истаги билан мурожаат қилган турли касб-хунарларга эга бўлган жами абитуриентларнинг

10 фоизигина ўқишга қабул қилинган. Ўқиш муддати назарий ва амалий машғулотларни ўз ичига олган 40 ўқув ҳафтасини ҳамда 13 ҳафталик иш амалиётини ташкил этади. Бундан ташқари, турма ходимларининг малакаларини ошириш мақсадида йил мобайнида 100 дан ортиқ турли хил кўринишдаги семинар машғулотлари ташкил этиб борилади[2].

Швейцарияда эса озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо ижросини ташкил этиш борасида ягона жиноят-ижроия қонунчилиги мавжуд эмас. Унда жами 26 та кантондаги турмалар маъмурияти озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо ижросини ташкил этиш бўйича тартиб қоидаларини мамлакат учун ягона бўлган жиноят қонунчилигидаги чеклашлардан келиб чиқиб белгилайди[3].

Ўзларини ижобий хулқ-атвордан кўрсатиб бораётган маҳкумлар сақланадиган камераларда телевизор ва музика аппаратураларини сақлашга рухсат этилади. Маҳкумлар ушбу аппаратураларни ойига 20 швейцария франки (тахминан 10 АҚШ доллари) тўлаган ҳолда турма маъмуриятидан ижарага олишлари мумкин. Телевидения орқали 30 га яқин дастур немис, француз ва итальян тилларида намойиш этилади.

Маҳкумларнинг бўш вақтларини ижтимоий фойдали фаолиятга жалб этиш турма маъмуриятининг доимий диққат марказида бўлиб, бу фаолият – маҳкумларни мажбурий меҳнатга жалб этиш, умумий ва касб-ҳунар таълимини йўлга қўйиш, спорт, диний-маънавий ва шу каби бошқа тадбирларни амалга ошириш орқали олиб борилади[4].

Бундан ташқари, маҳкумларни алкоголизм, гиёҳвандлик ёки захарвандликка қарши даволаш курслари бўйича дастурларда, озодликка тайёрлаш босқичидаги дастурларда, диний-маънавий дастурлардаги фаол иштироки ҳам рағбатлантириш учун асос бўлади.

Таъкидлаш лозимки, Швейцарияда маҳкумларни ижтимоий фойдали фаолият билан жалб этишда юқори савияда жиҳозланган спорт майдончаларидан, мактаблардан, ибодат хоналаридан ва турли тиллардаги адабиётлар билан тўлдирилган кутубхоналардан унумли фойдаланилади. Мамлакат турмалар тизими фаолиятининг ўзига хос эътиборли томони шундаки, маҳкумларни нафақат жазони ўташ жараёнидаги ҳаётига, балки озодликка чиқарилгандан кейинги ҳаётларига ҳам жиддий эътибор берилади[5].

Озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо ижросини ташкил этиш борасида Германия Федератив Республикасида тўпланган тажрибалар ўзининг ижобий томонларини кўплиги билан Европадаги аксарият давлатлар томонидан эътироф этилган. Мамлакат жазони ижро этиш тизими Адлия вазирлиги таркибида бўлиб, унинг ўзига хос томонларидан бири маҳкумларга нисбатан ўзаро таъсир этиш чораларини олиб боришда асосий мутахассислар сифатида ижтимоий ёрдам кўрсатувчи ходимлар, руҳонийлар ва психологлардан фойдаланилади. Ушбу ходимлар фаолиятидаги асосий принциплардан бири озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазога ҳукм қилинган маҳкумлар билан ишлаш жараёнида, улар эртами-кечми, барибир, жамиятга қайтиши ва унинг тенг ҳуқуқли аъзоси бўлишлигини англаб етилганлиги ва эътироф этилганлигидир. Яна бир эътиборли томони шундаки, озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ижро этиш муассасаларида диннинг роли ўта муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам ҳар бир жазони ижро этиш муассасаси ўзининг католик ва

протестант руҳонийсига эга бўлиб, улар маҳкумларга озод бўлганларидан сўнг ҳам ёрдамларини давом эттириб боради[6].

Немислар тажрибасидан шу нарсани билса бўладики, бошқа соҳаларда бўлгани каби жазони ижро этиш муассасаларида сақланаётган маҳкумларни ижтимоий фойдали фаолиятга жалб этишда узоқни кўзлаб иш тутилади. Жумладан, маҳкумлар атом реактори пайвандчиси, автомат линияларини созловчи каби юқори малакали ихтисосликларга ўқитилади ва бундан кўзланган асосий мақсад маҳкум озодликка чиққанидан сўнг юксак технологияларга асосланган ишлаб чиқариш корхоналарида бемалол ишлаб кетиши лозим. Шунинг учун ҳам Германиядаги ахлоқ тузатиш муассасалари амалда юксак малакали ходимлар резервини тайёрлаб берувчи жой ҳисобланади ва бу нарса, немис мутахассисларининг ишонишича, рецидив жиноятчиликнинг олдини олиш имкониятини кўпайтиради.

Бундан ташқари, турма маъмурияти меҳнат биржалари билан яқиндан ҳамкорликда бўлиб, меҳнат бозорида қандай мутахассисларга эҳтиёж катта бўлаётганлиги, келгусида қайси соҳаларда малакали ишчи кучи зарурати борлиги ва шу каби бошқа масалаларни чуқур ўрганади ва таҳлил қилиб борадилар.

Натижалар. Турмада маҳкумларнинг таълим олишига ва касб-хунар ўрганишига ҳам жиддий эътибор қаратилган. Таълим олаётган маҳкумлар шартли равишда қўйидаги икки тоифага ажратилади: – бошланғич таълим (ўқиш, ёзиш, арифметика) курсларида ўқиётган саводи яхши бўлмаганлар; умумтаълимнинг қисқартирилган дастурлари бўйича таълим олаётган саводи яхши бўлганлар.

Сўнгги йилларда Германиядаги турмаларда масофавий таълимни жорий этилаётганлиги кўпчиликда қизиқиш уйғотяпти. Бу эса, ҳақиқатдан ҳам, бир қанча Европа давлатларининг телемарказлари орқали бериладиган ўқув дастурларини маҳкумлар томонидан реал ўзлаштириш имкониятини туғдирыпти. Шунингдек, турма жойлашган шаҳарнинг кўзга кўринган жамоат арбоблари (шифокор, педагог, ишчи ва ҳ.к.)дан иборат васийлик кенгаши тузилган бўлиб, ушбу кенгаш турма маъмурияти томонидан амалга ошириладиган барча жабҳалардаги фаолият йўналишларида фаол иштирок этади ҳамда озодликдаги кундалик турмуш тарзи ҳаётига тайёрлаб боришда кўмаклашади[7].

Буюк Британияда турмалар тизими аксарият Европа давлатларидаги каби Адлия вазирлиги томонидан эмас, балки Ички ишлар вазирлиги томонидан бошқарилади ҳамда қўйидаги уч мустақил тармоқдан иборат: Шимолий Ирландия турмалар хизмати; Шотландия турмалар хизмати; Англия ва Уэльс турмалар хизмати.

Йигирма бир ёшгача бўлган ёш маҳкумларни сақлаш учун Англияда борсталь ахлоқ тузатиш муассасалари ва мактаблари мавжуд. Бундан ташқари, вояга етмаган ҳуқуқбузарларни қисқа муддатга сақлаб туриш учун ахлоқ тузатиш-тарбия марказлари тизими ҳам фаолият кўрсатади[8].

Маҳкумларни озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони ўташ даври қўйидагиларга бўлинади: синов даври (маҳкум якка тартибда сақланади); ахлоқан тузалиш даври (мажбурий меҳнатга жалб этиш орқали бошқа маҳкумлар билан биргаликда умумий хоналарда сақланади); муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш даври (жазонинг камида тўртдан уч қисмини ўтаган маҳкумлар учун).

Британия турма қоидаларига асосан ҳар бир маҳкумга билим олиш имконияти яратилиши шарт. Барча турмаларда кечки ўқув машғулотлар дастурлари ишлаб чиқилган бўлиб, хоҳловчилар ўз билим даражаларини сиртқи ёки кечки таълим олиш шаклида оширишлари ёхуд ишдан бўш вақтларида касб тайёргарлигидан ўтишлари мумкин. Касб тайёргарлиги учун барча шароитлар етарли бўлса бу тайёргарлик меҳнат қилиш учун ажратилган соатларда ташкил этилади ва иш ҳақи тўланади. Буюк Британия пенитенциар муассасаларида маҳкумларга таълим бериш жараёни юқори савияда ташкил этилган бўлиб, бу ерда бошланғич маълумотдан бошлаб олий маълумотгача олиш мумкин. Таълимнинг шакллари ҳам ранг-баранг: кечки таълим, ҳафтанинг маълум кунларида ташкил этиладиган кундузги таълим, очиқ университет ва коллежлардаги сиртқи таълим, махсус курсларда ўқиш, аёллар учун алоҳида ўқув курслари. Маҳкумлар учун таълим олиш асосан ҳомийлар ҳамда хайрия ташкилотлари ҳисобидан бепул бўлса-да, бироқ баъзи бир таълим бериш хизматлари пулликдир. Таълим жараёнининг узликсизлиги фақатгина жазони ўташ давридагина эмас, балки жазо муддати тугаганидан сўнг ҳам таъминланиши эътиборга молик жиҳатдир. Буларнинг ҳаммаси озод бўлаётган маҳкумнинг жамиятга мослашиб кетишига жиддий ёрдам беради[9].

Коллегия аъзолари турмаларнинг хоҳлаган жойини текшириш, маҳкумлар ва ходимлар билан аноним тартибда суҳбат қилиш ҳуқуқига эга[10]. Таъкидлаш лозимки, Буюк Британияда турмалар тизимини назорат қилишнинг бундай шакли мамлакатда озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо ижросини самарали ташкил этишни таъминлашда, маҳкумларни ахлоқан тузатишда, жиноятлар содир этилишининг олдини олишда, маҳкумларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишда ўзига хос тажриба ҳисобланади.

АҚШда озодликдан маҳрум этиш жойлари устидан раҳбарликни амалга ошириш Бош атторнейга юклатилган[11]. Шунингдек, жазони ижро этиш муассасалари устидан бошқарув икки томонлама, яъни маҳаллий (муниципалитет) органлар ҳамда округ пенитенциар муассасалар бошқармаси томонидан амалга оширилади. Жазони ижро этиш муассасаларида маҳкумларни ахлоқан тузатиш ва жиноятчилик даражасини пасайтириш учун бир қатор дастурлар ишлаб чиқилган. Улар қуйидагилардан иборат: руҳий характердаги дастурлар – содир этган жиноятига иқроор бўлмайдиган маҳкумлар ёки жазо муддати жуда қисқа бўлганлиги учун бошқа дастурларга қатнаша олмайдиган маҳкумлар учун қўлланилади; интенсив (узок муддатли) дастурлар – рецидивистлар, гиёҳвандлар ва жинсий зўровонлик жиноятини содир этганларга мўлжалланган; ўтиш (мослашув) дастурлари – жазонинг охириги 9 ойини ўтаётган маҳкумлар учун ишлаб чиқилган; кенгайтирилган дастурлар – паст даражадаги интелектга эга бўлган маҳкумлар билан ишлашни назарда тутади.

Осло (Норвегия) университетининг криминолог олими Н. Кристининг фикрича, АҚШда ўтган асрнинг 80-йилларидан бошлаб хусусий турмалар фаолиятдан кенгроқ фойдаланилмоқда. Жумладан, 1987 йилда хусусий турмаларда 3000 маҳкум сақланган бўлса, 1996 йилга келиб уларнинг сони 85.000 кишига етган. USA Today газетасининг 1996 йил 5 июндаги хабарига кўра, бу кўрсаткич кейинги ўн йил ичида 360.000 кишига етиши мумкинлиги башорат қилинган[12]. Қайд этиш керакки, Ўзбекистон Республикаси жиноят-ижроия қонунчилигига мувофиқ маҳкумни ахлоқан тузатишнинг

асосий воситаларига жазони ижро этиш ва ўташнинг белгиланган тартиби (режими), ижтимоий-фойдали меҳнат, тарбиявий иш, умумий ва ҳунар таълими, касб тайёргарлиги ва жамоат таъсири киради. Манзил колонияларида жазони ўтаётган маҳкумларга муассаса жойлашган ердаги олий ва ўрта махсус ўқув юртларида сиртдан ўқишга рухсат этилади. Бироқ, амалда бунинг ижросини кўриш жуда мушкул. Шу жиҳатдан жазони ижро этишда маҳкумларга таълим беришнинг сифатини оширишда хорижий давлатлар тажрибасидан унумли фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Таълимнинг инсонпарварлик руҳида олиб борилиши бир қатор давлатларда, жумладан, Австрия, Буюк Британия, Дания, Норвегия, АҚШ, Финляндия, Франция, ГФРда алоҳида таҳсинга лойиқ. Жумладан, Данияда «маҳкум давлатнинг ҳар қандай фуқароси сингари таълим олиш ҳуқуқига эга». Финляндия қонунчилигининг ўзига хос хусусияти мамлакат иқтисодий аҳволдан қатъи назар ҳар бир маҳкумнинг таълим олиши учун етарлича шароит қилиб берилиши лозим.

Хулоса. Маҳкумларни умумий ва касб-ҳунар таълимини сифати ва самарадорлигини ошириш учун қуйидаги ишларни амалга оширишда қуйидагиларга алоҳида эҳтибор қаратиш ҳамда жазони ижро этиш тизимига уларни жорий этиш мақсадга мувофиқ; таълимни ташкил этиш ва ўқиш жараёнига малакали мутахассис-педагогларни жалб этиш; масофавий таълимни жорий этиш; маҳкумларнинг таълим олмаганлиги ёки уларни билим даражасидан келиб чиқиб уларни кичик гуруҳларга бўлиб ёки индивидуал тарзда ўқитиш; маҳкумларнинг таълим олмаганлиги ёки уларни билим даражасидан келиб чиққан ҳолда таълим дастурлари ишлаб чиқиш ва ўқув курслари ташкил этиш.

Аминмизки, жазони ижро этишда маҳкумларга нисбатан тарбиявий таъсир чораси сифатида таълимдан фойдаланиш жиной жазоларни ўташ жараёнида маҳкумларнинг таълим олиш ҳуқуқини таъминлашга, маҳкумларнинг касбий ва шахсий ривожланишига, жазони ўтаб бўлгандан сўнг жамиятга мослашишига хизмат қилади. бу эса пенитенциар тизимнинг профилактик функцияси самарадорлигини оширишга олиб келади.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Социальная работа в уголовно-исполнительной системе: Учебное пособие / Под общ. ред. Ю.И.Калинина. – Рязань, 2022. – С.315.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/3 (3)-2023 йил

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).